

10. Keenan E. Foregrounding referents: a reconsideration of left dislocation in discourse / Keenan E. and Schieffelin B. // Proceedings of the 2nd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society, 1976. – P. 240–257.
11. Longman Grammar of Spoken and Written English // Douglas Bitter, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan. – Pearson Education Limited, 1999. – 1204 p.
12. Merja Kytö. Nineteenth-Century English Stability and Change / Merja Kytö, Mats Rydén, Erik Smitterberg. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 316p.
13. Prince E. On the limits of Syntax, with reference to Topicalization and Left-Dislocation / Ellen Prince // Syntax and Semantics. – 1998. – V. 29. – P. 281–302.
14. Roberts P. A brief history of English / Paul Roberts // Understanding English, 1985. – P. 89-98.
15. Yael Z. Left and Right Dislocations: Discourse Functions and Anaphora. / Yael Ziv. // Journal of Pragmatics. – 1994. – V. 22. – P. 629–645.
16. Zwart Jan-Wouter. Where is syntax? Syntactic aspects of Left Dislocation in Dutch and English / Zwart Jan-Wouter // Syntax and Semantics. – 1998. – V. 29 : The limits of syntax. – P. 365-393.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Austen. J. Emma / Jane Austen. – Girlebooks, 2000. – 656 p.
2. Bronte Ch. Jane Eyre / Charlotte Bronte. – Girlebooks, 2007. – 774 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Новохатьська – аспірантка кафедри германського та порівняльного мовознавства Київського національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова.

Наукові інтереси: граматики англійської мови

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК ПАРАМЕТР ПОРЯДКУ ФОРМУВАННЯ МОДАЛЬНОЇ СФЕРИ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі творів І.Багряного)

Роман ПИКАЛЮК (Кіровоград, Україна)

У статті з позицій синергетичної методології розглядається вплив лінгвокультурного коду на формування модальної сфери прозового дискурсу І. Багряного.

The influence of the lingvocultural code on the forming of the modal sphere of the I. Bahrianiy's prose discourse within the synergetic methodology is explored in the article.

Проблема модальності є однією з центральних у сучасних дискурсивних дослідженнях. Цій проблемі присвячені праці І.Р.Гальперіна, І.В.Смуцинської, В.М.Брицина, В.М.Мещерякова та ін. Дослідження модальності на рівні дискурсу виявляє інші, порівняно з реалізацією зазначеної категорії в реченні, принципи формування. Це послужило підставою для розмежування фразової й текстової модальності. З цього приводу В.М.Брицин зазначає: «Аналіз речення у дискурсі змушує стверджувати, що зафіксована засобами самої мови модальна семантика псевдоречень значно бідніша – через елімінацію «я» мовця – і являє собою певну типізацію відтінків модальних значень, властивих реченню – одиниці мовлення, модальна семантика яких формується не тільки всередині речення. Вона нерідко є конструктором цілого тексту або спирається на позатекстову інформацію» [4: 102]. Таким чином, дослідник робить акцент на тому, що модальність дискурсу не становить суму модально маркованих одиниць у ньому, і вказує на важливу роль зв'язків між ієрархічними одиницями у формуванні модальної рамки дискурсу. Подібну думку висловлює й М.Ф.Алефіренко: «Зіставлення понять «текст» і «дискурс» показало, що одним із найважливіших категорійних властивостей дискурсу є його здатність породжувати новий зміст, неадитивний семантиці мовних одиниць, які його складають» [1: 7]

Оскільки модальність дискурсу спирається на його системні властивості, то для її аналізу досить перспективним є застосування синергетичної парадигми досліджень. Синергетика акцентує свою увагу на аспектах самоорганізації та ієрархічної динаміки систем різного ступеня складності та різної природи, в тому числі й лінгвальних явищ, яким притаманна ознака системності. Синергетична методологія досліджень лінгвістичних явищ розроблена в працях І.О.Герман, О.О.Семенець, М.Ф.Алефіренка, Г.Г.Москальчук, Н.Л.Мишкіної та ін.

З позицій синергетичного підходу процес еволюції системи «являє собою чергування зон біфуркації (лат bifurcus – «двозубий, роздвоєний, вилоподібний»), тобто областей

розгалуження шляхів еволюції, коли з тієї чи іншої причини система втрачає рівновагу й основною її характеристикою виступає віртуальний характер альтернативних сценаріїв подальшої еволюції, – та періодів стійкості, рівноваги, коли система організується навколо структур-атракторів.

Під атрактором у синергетиці розуміють відносно стійкий стан системи, який ніби притягує <...> до себе всю множину траєкторій її розвитку, незалежно від початкових умов» [6: 20]. Стан системи на будь-якому еволюційному етапі визначається параметрами порядку – факторами, які керують функціонуванням системи. Параметри порядку найбільш яскраво виявляються, коли система перебуває в зоні дії атрактора, тобто в стані відносної рівноваги. Перехід системи до зони біфуркації може приводити до зміни траєкторії розвитку системи, а отже, й до виявлення нових параметрів порядку.

У модальній сфері дискурсу до параметрів порядку можна віднести власне мовні та екстралінгвальні чинники, які впливають на формування модальної рамки дискурсу. Так, параметром порядку дискурсивної системи може виступати лінгвокультурний код, тобто певна система елементів, які несуть у собі інформацію культурного характеру і беруть участь у формуванні модальної сфери дискурсу.

Метою статті є дослідження впливу лінгвокультурного коду на формування модальності прозового дискурсу І.Багряного.

В когнітивній лінгвістиці традиційно розглядається культурний компонент мовної картини світу письменника та його концептуальної системи (В.І. Карасик, С.Г. Воркачов, Г.Г.Слишкін, Г.В.Токарев). Кореляція індивідуального та загальнокультурного складників концепту відбувається за загальними принципами самоорганізації: з одного боку, індивідуально-ментальна природа концепту дозволяє залучати до його структури необмежену кількість асоціацій і, таким чином, є джерелом хаосу в змістовій системі художнього твору; з другого боку, конструктивно-хаотична сукупність елементів, які утворюють концептуальну систему, впорядковуються на етапі вербальної репрезентації засобами самої мови.

Концептуальна організація мовної картини світу І.Багряного має безпосередній зв'язок із модальною сферою прозового дискурсу письменника (докладніше див. [5]). У процесі формування модальної сфери різнорівневі модально марковані компоненти зазнають певної трансформації в контексті під дією різноманітних параметрів порядку. Значну роль при цьому відіграє лінгвокультурний код.

Художній прозовий дискурс І.Багряного характеризується наявністю відразу кількох культурних компонентів, що певною мірою пов'язане з предметом зображення – життям українського народу в умовах радянського тоталітарного режиму. У мовній картині світу письменника центральними є концепти «СРСР» та «УКРАЇНА», які відіграють провідну роль в організації мовної системи художніх творів і тісно взаємодіють із модальною сферою автора. Так, в уривку: *«Умираючи, старий Чумак, старий коваль, наказав був усім синів своїх до себе мерцій зукати, телеграму вдарити, щоб мерцій поспішали, поки він ще живий. Хотів перед смертю сам заповіт їм батьківський дати. <...>*

Ось так злетілися сини-соколи, Чумака старого діти, на клич батьків. Запізнилися, та шлях був далекий. Одначе жоден не переступив через волю батьківську. Так, наче визбирало їх материне серце по світах, по загетях та й звело докупи. А найдивніше з тим найменшим, що ні вісток не мав, нічого не знав, а прилетів додому так, наче серцем вчув» [2: 5-11] – провідну роль у формуванні модальної рамки відіграє аксіологічна модальність, яка представлена сталими фольклорними виразами *визбирало материне серце, серцем вчув*, порівнянням *сини-соколи*, які мають виразне позитивне аксіологічне забарвлення. Водночас на концептуальному рівні в наведеному епізоді спостерігаємо розгортання співвідносного з національною традицією мотиву батьківської волі, заповіту, що надає епізоду деонтичної семантики. Синхронізація процесів у концептуальній та модальній сферах призводить до того, що на перший план у контексті виступають деонтичний та аксіологічний модальні компоненти.

Синтез аксіологічної та деонтичної модальностей спостерігаємо і в рамках розгортання концепту СРСР: *«Було – «Битіє определяет сознание», а стало – «Битіє определяет*

сознаніє». Уявіть собі, змінено тільки одну-однісіньку літеру, але як геніально той перифраз відобразив епоху й її модерну філософію та внутрішню суть. «Бітіє». Цебто б и т т я. У всьому. Нещадне, тотальне, безперервне биття. Купка фанатичних, і мало письменних, і безпринципних реформаторів тресують 200 мільйонів. А тресуючи і шукаючи морального опертя, вони тезу про «бітіє» доповнил тезою, що стала заповіддю костоправів:

«Ліпше поламати ребра ста невинним, аніж пропустити одного винного!» І ця заповідь стала девізом епохи» [2: 137]. В наведеному уривку деонтична модальність виражена за допомогою речень з предикативним центром у формі інфінітива (*поламати, пропустити*), і на семантичному рівні становить ситуацію слідування заповіді, лозунгу радянської влади.

Авторська модальність у кожному з проаналізованих творів виражається через модальність оповідача. Отже, полярне аксіологічне забарвлення контекстів, у яких розгортаються концепти «СРСР» і «УКРАЇНА», та в яких наявний деонтичний компонент, дозволяє виокремлювати з полімодального текстового простору власне авторську модальність, яка є організувальним центром змістової структури художнього дискурсу. Крім цього, за аксіологічною ознакою створюється опозитивність на концептуальному рівні художнього дискурсу І.Багряного.

Лінгвокультурний код художнього дискурсу І.Багряного представлений також у вигляді прецедентних мовних структур. Так, у романі «Тигролови» наведений епізод розмови п'ятох молодих людей, які їдуть на Далекий Схід: *«Четверо з них їдуть десь аж з Києва разом, їдуть в те золоте ельдорадо, що десь на другім кінці світу. Чого? А так! Зійшлися докупі в Києві, попиячили, вирішили нагло їхати – і поїхали. Шукати, де ліпше <...>*

П'ятий – той, що у френчі й галіфе кольору кави – пристав у дорозі до веселої, безжурної компанії <...>

До салон-вагона зайшло двоє в гумових плащах, в елегантних хромових чоботях і в узбецьких – таких модних влітку – тубетейках. Сіли біля крайнього столика, відкоркували пляшку пива, п'ють. З нудьги блукають очима по салону, придивляються до химерної люстри, прислухаються до сміху і гомону. Дивляться собі на майора, дивляться собі на веселу компанію... Презираються.

Потім один встає і підходить до хлопців. Спиняється навпроти того, що в френчі і галіфе кольору кави. Якийсь час пильно вдивляється в нього, а тоді в тиші, що запанувала на хвильку, виголошує урочисто:

- С л е д у й т е з а м н о й !..

<...> - Йолопи!.. – бурмотів френч, чіпляючи знову пістоля ззаду і застібуючи пас. – Ідіоти!.. Не вмійть чисто «роботать». Балбеси!.. – І ні на кого не дивлячись та не попрощавшись, вийшов геть» [3: 32-37]. Вирази, які мають культурну й водночас соціальну маркованість (професійні вирази працівників НКВС) у наведеному епізоді нейтралізують усі можливі варіанти розвитку системи смислів і тим самим виступають атрактором у системі. У модальній сфері художнього твору культурно марковані елементи слугують імпліцитним засобом реалізації епістемічного мотиву викриття працівника НКВС.

У цілому розгортання концепту «СРСР» в художньому дискурсі І.Багряного значною мірою ґрунтується на імпліцитних засобах зображення. Це зумовлено, насамперед, специфікою предмета зображення (реалії радянського часу, коли відкрите висловлення власної думки каралося законом). Тому переважання імпліцитних засобів сприяє також реалізації алетичної модальності в межах зазначеного концепту.

Таким чином, можемо стверджувати, що лінгвокультурний код виступає одним із параметрів порядку формування модальної сфери художнього дискурсу І.Багряного. Він виявляється насамперед у зв'язку з концептуальною сферою дискурсу, однак у межах концептів «СРСР» і «УКРАЇНА» має різну специфіку вияву. В межах концепту «УКРАЇНА» культурно марковані елементи беруть участь насамперед у формуванні деонтичної й аксіологічної модальностей, виражаючи при цьому внутрішні моральні норми автора. В межах концепту «СРСР» лінгвокультурний компонент використовується переважно для формування епістемічної й алетичної модальностей, тобто для описання можливих світів художніх творів І.Багряного. На цій підставі можна виокремити власне авторську

модальність у полімодальній системі художнього дискурсу І.Багряного. Лінгвокультурний компонент бере також участь у структуруванні концептуальної сфери дискурсу. Так, концепти «СРСР» і «УКРАЇНА» перебувають у відношеннях опозитивності на основі аксіологічної та деонтичної модальностей.

Отже, виявлення закономірностей впливу різних параметрів порядку на змістову систему художнього дискурсу дозволяє розкривати загальні властивості системи. Встановлення й аналіз таких параметрів становить подальшу перспективу дослідження художнього дискурсу з позицій синергетичної методології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Дискурс как смыслопорождающая категория (дискурс и вторичное знакообразование) // Язык. Текст. Дискурс: Межвузовский научный альманах / Под. ред. Г.Н. Манаенко. Выпуск 3. – Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2005 – С.5 – 13.
2. Багряний І. Сад Гетсиманський. – К.: Наукова думка, 2005. – 548 с.
3. Багряний І. Тигролови; Морітурі. – К.: Наукова думка, 2004. – 368 с.
4. Брицин В.М. Модальна грамати́ка дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень // Мовознавство. – 2006. – № 2-3. – С. 101 – 110.
5. Пикалюк Р. Взаємодія концептосфери та модальної сфери письменника в процесі формування змістової структури художнього твору (на матеріалі творів І.Багряного) // Мовознавчий вісник: Зб. наук. праць / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б.Хмельницького; Відп. ред. Г.І.Мартинова. – Черкаси, 2008. – Вип. 7. – С.325 – 330.
6. Семенець О.О. Синергетика поетичного слова. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 236 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Роман Пикалюк – аспірант кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету ім.В.Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвосинергетика, лінгвістика тексту

ГЛАГОЛЬНОСТЬ ЧЕХОВСКОГО НАРРАТИВА

Зоя СИДОРОВИЧ (Гродно, Беларусь)

В статье рассматривается проблема филологического анализа художественного текста, представлены результаты исследования роли глагольного слова в новелле А.П. Чехова, информативность и текстообразующий потенциал глагольного словесного знака в нарративе.

In the article the problem of philological analysis of fiction is studied, the results of research of the role of a verb in Chekhov's novel, informativeness and text forming potential of a verbal sign in the narrative are presented.

В содержательном плане глагольный предикат – это нечто большее, чем просто лексическое значение. Выражая определённое значение, он в то же время содержит в себе макет будущего предложения.

С.Д. Кацнельсон [5:36]

Всегда объяснимое, давнее и «вызревшее» желание учёных «объединить усилия литературоведов и лингвистов» [4: 123] в подходе к тексту сегодня стало просто необходимым. «Методы и приёмы литературоведческого и лингвистического анализов тесно взаимодействуют», обуславливая потребность в таком интегрированном исследовании текста, при котором и лингвистика, и литературоведение «могут успешно дополнять друг друга» [4: 123]. Выработанный на совершенно объективных основаниях, механизм такого филологического анализа художественного текста – реальная потребность, диктуемая новой научной парадигмой.

Текстуализация сознания и действительности – знак нашего информационного мира и новой научной парадигмы – делает актуальным для лингвистики текста выявление и описание текстовых категорий, а также определение функций языковых единиц, эксплицирующих каждую из категорий. Лингвистика текста сегодня постигает структуру и смысл текста сквозь призму его категорий. Изучение текстовых категорий способствует осмыслению всех параметров организации текста, типизации его свойств, а текстовые категории избираются в качестве когнитивного источника научной картины мира – «ступенек познания» природы текста [3: 523]: работают на выявление текстовой структуры, на выявление наиболее значимых языковых единиц и на определение организации устанавливаемых связей в механизме текстообразования.